



УДК 338.2+339.924

Бурлай Т.В., канд. екон. наук,
старший науковий співробітник Інституту економіки
та прогнозування НАН України

ПОЛІТИКА СОЦІАЛЬНОЇ ЯКОСТІ В КОНТЕКСТІ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

Наведено основні характеристики політики соціальної якості ЄС, обґрунтовано важливість для України адаптації цих підходів як інструменту мінімізації соціальних ризиків, надано пропозиції щодо першочергових інституційних заходів для формування та реалізації політики соціальної якості в Україні¹.

Ключові слова: євроінтеграція, соціальні ризики, політика соціальної якості, ЄС.

JEL: I310

Соціальна інтеграція України та ЄС є одним з найбільш значущих аспектів євроінтеграції нашої держави, що у загальному вигляді передбачає поступове зближення інститутів, механізмів і рівнів соціального забезпечення, соціального захисту, соціального партнерства та громадської активності у соціальній сфері. Значущість цього аспекту пов'язана з важливістю досягнення високих стандартів соціального розвитку, підвищення рівня та якості життя, з якими в українців переважно асоціюється процес європейської інтеграції. Досягти цих цілей можливо, виробивши ефективний інструментарій державного регулювання – нові підходи вітчизняної соціальної політики, що враховують завдання та існуючі ризики інтеграції України до соціального простору Європейського Союзу.

Останні дослідження та публікації. Соціальні аспекти євроінтеграції, а також проблеми реалізації новітньої соціальної політики країн Євросоюзу, у тому числі новоінтегрованих, вивчаються у роботах зарубіжних учених М.Каргалової, Н.Григор'євої, Ю.Борка, С.Кадомцевої, І.Айзінової, С.Лейтнера, А.Сапіра, Л. ван дер Маасена, А.Уолкера, М.Кейзера, В.Бека, П.Еббота. На дослідженні питань соціального розвитку України у процесі інтеграції до ЄС сфокусована увага вітчизняних науковців Д.Лук'яненка, С.Сіденко, А.Колота, О.Пищуліної, В.Близнюк, О.Кочемировської, Н.Діденко, О.Шутаєвої та ін.

Незважаючи на вагомий науковий доробок зазначених зарубіжних і вітчизняних дослідників, недостатньо вивченим на сьогодні є питання розроблення нових підходів соціальної політики України, орієнтованих на прискорення її євроінтеграційного поступу та подолання поточного кризового стану в соціально-економічній сфері.

Мета статті – запропонувати саме такі підходи до формування та реалізації вітчизняної соціальної політики, обґрунтувавши їх доцільність у контексті завдань і потенційних соціальних ризиків виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (далі – Угода), підписаною у 2014 р.

¹ Публікацію підготовлено за виконання НДР "Відтворювальна динаміка економічних систем: інститути та діяльність" (№ держреєстрації 0114U004679).

Виклад матеріалу дослідження. Ратифікація українським парламентом у вересні 2014 р. Угоди про асоціацію між Україною та ЄС² чітко визначила рамкові параметри дій для забезпечення євроінтеграційного розвитку держави за відповідними напрямами. У соціальній сфері, як зазначено у главі 21 цієї Угоди, Україна та Євросоюз посилюють діалог і співробітництво щодо забезпечення гідної праці, політики зайнятості, безпечних і здорових умов праці, соціального діалогу, соціального захисту, соціального залучення, гендерної рівності та недискримінації. У результаті це має допомогти Україні досягти низки соціально значимих цілей: покращення якості людського життя; побудови сучасного ринку праці з характеристиками гнучкості, захищеності та легальності зайнятості, а також збільшення кількості гідних робочих місць; підвищення якості, доступності та фінансової стабільності систем соціального захисту; поглиблення соціального партнерства, скорочення бідності та посилення соціальної єдності в суспільстві (ст. 420 Угоди).

Однак, урахувавши глибину та масштаб соціально-економічної кризи, в якій Україна нині перебуває і без подолання якої неможливо забезпечувати реальний євроінтеграційний процес, досягнення перелічених цілей соціального розвитку є об'єктивно складним і довготривалим процесом.

Фактично, виконуючи положення Угоди про асоціацію з ЄС і прагнучи отримати повноправне членство у цій структурі, Україна повинна забезпечити поступову інтеграцію у спільний соціальний простір об'єднаної Європи, з його цінностями, взаємозв'язками, стандартами, нормами та ухваленими інституціями ЄС "порядками денними" соціального розвитку.

Хоча сьогодні загальноєвропейський соціальний простір відчутно трансформується під впливом тривалої економічної рецесії, невирішених проблем зайнятості, міграції, дефіцитів соціальних бюджетів, регіональних дисбалансів соціального розвитку та інших чинників, проте принципи та модель його функціонування залишаються базовими. До офіційно закріплених принципів побудови єдиного соціального простору ЄС відносять принципи "соціальної солідарності", "соціальної згуртованості", "соціальної справедливості", "соціальної відповідальності" [1, с. 6]. Базовим конструктом при цьому залишається Європейська соціальна модель (ЕСМ), яка концептуально сформувалась на початку 1990-х років на основі Угоди про соціальну політику ЄС (1992 р.) та Білих і Зелених книг Євросоюзу щодо соціальної політики (1993–1994 рр.). Вона не має єдиного законодавчого оформлення і, виступаючи певним зведенням європейських цінностей, принципів і підходів соціального розвитку Європейського Союзу, реалізується його країнами-членами диференційовано, що дозволяє розрізняти кілька основних підвидів ЕСМ: північну, континентальну, середземноморську; англосаксонську та східноєвропейську соціальні моделі [2, с. 344–346].

Слід наголосити, що фактичний соціальний вимір євроінтеграції України насамперед стосується інституційного упровадження ключових елементів Європейської соціальної моделі, зокрема, таких як [3; 4, с. 15–19]:

² Закон України від 16.09.2014 № 1678-VII "Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони".



1) *гарантування фундаментальних соціальних прав*, що визначені Хартією Співтовариства про основні соціальні права працівників (1989 р.) та Європейською соціальною хартією (переглянутою, 1996 р.). Зокрема, права на достойне соціальне забезпечення, в тому числі охорону здоров'я, освіти, соціальні послуги; належний соціальний захист, у тому числі трудящих; справедливий, достойні та безпечні умови праці, свободу об'єднань і трудових договорів, доступ до ринку праці; відсутність дискримінації, в тому числі гендерної; залучення інвалідів до повноцінного суспільного життя; захист дітей, підтримку молоді та літніх людей;

2) *дотримання спільних соціальних цінностей: соціальної рівності, солідарності, субсидіарності*. Забезпечення більш справедливого розподілу доходів у суспільстві, скорочення соціальної нерівності, недопущення крайньої бідності та маргіналізації населення в об'єднаній Європі – практичне досягнення цих цілей ґрунтується на збереженні соціальної рівності як імперативу загальноєвропейської соціальної політики. Соціальна солідарність у ЄС дозволяє створити ефективну систему соціального захисту та розподілу суспільних благ, що фінансується через високий рівень оподаткування та відрахувань на соціальне страхування, у тому числі пенсійне. Принцип субсидіарності в соціальному контексті є протиположним принципу патерналізму і означає пріоритетність автономності та ініціативи людини, для реалізації та достойного життя якої держава повинна створити можливості і втручатися лише за умови, якщо соціальні проблеми людини не може вирішити вона сама, її сім'я чи місцева громада;

3) *універсальні високі соціальні стандарти*. Достойні за якістю та рівнем і схожі стандарти життя для всіх громадян ЄС досягаються завдяки: розвитку соціальної інфраструктури; широкому доступу до соціальних послуг, освіти та охорони здоров'я; високому рівню соціального захисту; гарантованому достойному мінімуму оплати праці; гідним житловим умовам та умовам праці тощо. Показово, що ціль постійного підвищення стандартів життя та умов праці громадян Євросоюзу закріплена на найвищому законодавчо-правовому рівні ЄС – в установчих договорах цього об'єднання;

4) *активна політика зайнятості*, націлена на створення гідних робочих місць, підвищення професійно-освітнього рівня учасників ринку праці, полегшення доступу до нього, підтримку цінності роботи як способу самореалізації та досягнення достойного рівня життя людини;

5) *соціальний діалог і соціальна активність*. Ефективна традиційна модель соціального партнерства між владою, бізнесом і профспілками в ЄС доповнюється високим рівнем громадської активності населення щодо відстоювання своїх соціальних прав та вирішення проблем соціально-економічного та екологічного розвитку – на регіональному та національному рівні країн-учасниць;

б) *інклюзивність суспільного життя* як філософія зміцнення та згуртування європейського суспільства, що полягає у наданні людям максимально рівних можливостей для розвитку, самореалізації та достойного життя, незалежно від їхніх фізичних, соціальних, культурно-етнічних та інших відмінностей. А також як орієнтир соціальної політики ЄС, що передбачає залучення (повернення) до повноцінного суспільного життя людей з інвалідністю, людей похилого віку, маргіналізованих осіб тощо;

7) *вагома роль державної соціальної політики*, що проявляється у високому рівні соціальних витрат консолідованого бюджету, активних заходах держави щодо формування людського та соціального капіталу, а також забезпечення соціального прогресу суспільства.

Варто зазначити, що для більшості постсоціалістичних країн Євросоюзу процес їх євроінтеграції та упровадження ЄСМ на початковому етапі (який мав різну тривалість для різних країн) супроводжувався низкою соціальних ризиків і загроз: загостренням демографічних проблем, зростанням безробіття, поширенням бідності, поглибленням соціальної диференціації суспільства за рівнем доходів населення та ін. [1, 2]. Усі зазначені соціальні ризики на сьогодні є актуальними і для України, вони зумовлені як трансформаційними зрушеннями, що почалися з реалізацією Угоди, так і глибокою соціально-економічною кризою, яку переживає Україна останні півтора року. Мінімізація зазначених соціальних ризиків – одне з пріоритетних завдань вітчизняної державної політики, вирішення якого значною мірою впливає на успішність євроінтеграційного просування країни.

Очевидно, що досягнення соціальних цілей, визначених Угодою про асоціацію між Україною та Євросоюзом, мінімізація соціальних ризиків, які супроводжують її виконання, а також забезпечення реальної євроінтеграції нашої держави у соціальній сфері через упровадження ключових елементів ЄСМ вимагає застосування адекватних інструментів державного регулювання. За їх основу доцільно взяти сучасні підходи соціальної політики ЄС, які базуються на концепціях соціального миру, соціального вирівнювання, соціальної справедливості [1, с. 73], а також соціального добробуту та якості життя.

Інтегральною щодо перелічених концепцій та домінуючою на сьогодні в європейській соціальній політиці виступає концепція "соціальної якості", під якою розуміють такий стан, за якого громадяни мають можливість брати участь у соціальному та економічному житті суспільства в умовах підвищення власного добробуту та особистого потенціалу [5, с. 6–7]. Концепція соціальної якості почала формуватися в Західній Європі наприкінці 1990-х років, і серед основних причин її появи можна виокремити:

- трансформацію моделі соціальної держави під впливом глобальної економічної лібералізації [6, с. 50] – зниження ролі держави в економіці та скорочення її соціальних зобов'язань, які спостерігалися на зазначений період в Євросоюзі, не задовольняли традиційно високі запити європейців щодо рівня та якості життя, а також рівня соціального захисту;
- зміну пріоритетів у державній політиці провідних держав ЄС, яка породила вимогу щодо не просто стабільних темпів зростання економіки, а її "якісного зростання", що гарантує поліпшення соціальних умов і прискорює соціальний прогрес [7];
- інтеграцію форм економічної та соціальної політики, необхідної для знаходження балансу між економічним зростанням і соціальним забезпеченням [8, с. 83].

Ідеологічним фундаментом концепції стала Амстердамська декларація соціальної якості, яку в червні 1997 р. підписали понад тисячі учасників міжнародної тематичної конференції, проведеної за сприяння Єврокомісії в Нідер-

ландах. У документі, який затим був направлений голові Європарламенту, визначено базові умови, необхідні для забезпечення соціальної якості на макрорівні, та запропоновано відповідні зобов'язання ЄС щодо інкорпорування концепції соціальної якості у державну політику країн-учасниць, створення системи індикаторів її виміру в суспільному розвитку та статистичних баз для моніторингу їх динаміки.

Інституційна мережа для розроблення та просування концепції соціальної якості як ідеологічної основи державного управління соціальним розвитком ЄС почала формуватися зі створенням у 1997 р. Європейської фундації соціальної якості. Видана нею книга "Соціальна якість Європи" стала підґрунтям зазначеної Амстердамської декларації, а наукові редактори книги Лоран ван дер Маєсен і Алан Уолкер – одними з основоположників концепції соціальної якості. З часом діяльність фундації вийшла на світовий рівень і в 2013 р. ця структура була трансформована у Міжнародну асоціацію соціальної якості (МАСЯ), яка нині тісно співпрацює з низкою профільних структур – Європейською, Азіатською, Австралійською та Південноамериканською обсерваторіями соціальної якості, та університетів з різних частин світу [9, с. 6–31]. Ключові досягнення МАСЯ пов'язані з теоретико-методологічним розвитком концепції соціальної якості та створенням досить ефективного, як свідчить практика розвинених країн Євросоюзу, прикладного інструментарію її застосування в держуправлінні.

Розробники концепції представляють її як нову складову у переліку концепцій соціального добробуту, що базується на концептуальних підходах "якості життя" та ідеях "соціальної якості суспільства" (рис.).

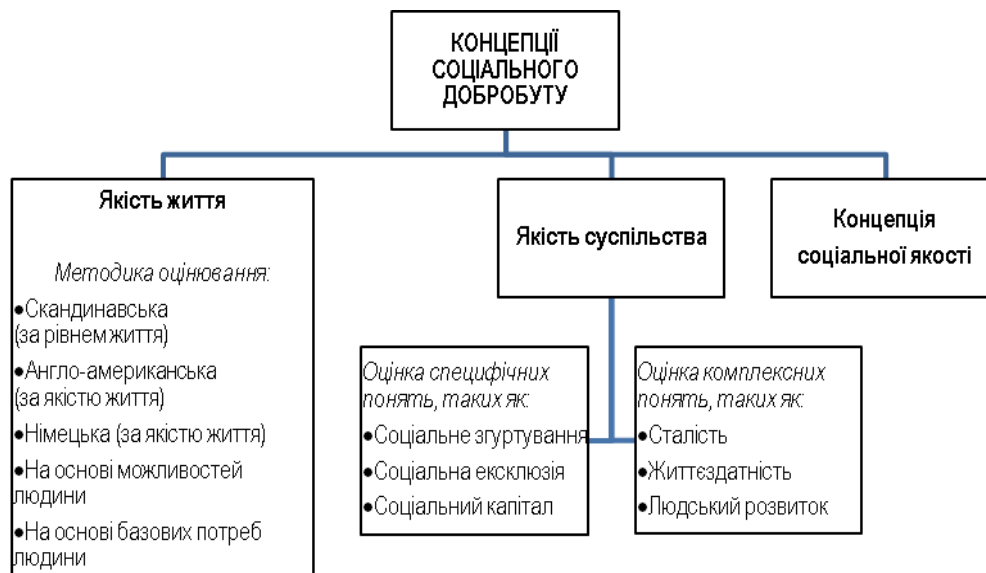


Рис. Схема підпорядкованості та структурної будови концепції соціальної якості

Джерело: Keizer M., Hamilton J., van der Maesen L., Walker A. European Network Indicators of Social Quality // Working Paper of European Foundation on Social Quality. – July 2002. – 47 p. – P. 33.

Хоча концепція соціальної якості тісно пов'язана науковими витоками з концепцією якості життя, між ними існують істотні відмінності [10, с. 115–120; 11, с. 146–147], які виявляються за рівнем і характером оцінки явищ і процесів, а також іншими критеріями, які можна узагальнити таким чином (табл. 1).

Таблиця 1

Характерні відмінності концепцій якості життя та соціальної якості

№	Критерій	Концепція якості життя	Концепція соціальної якості
1	Рівень оцінки явищ і процесів	Мікрорівень (людина)	Макрорівень (соціум)
2	Характер оцінки явищ і процесів	Суб'єктивний характер: оцінюється індивідуальне благополуччя людини, яке стосується умов зайнятості, рівня доходів, соціального і матеріального забезпечення, житлових умов, задоволеності власним життям тощо	Суспільний характер: оцінюються суспільні процеси, пов'язані з функціонуванням соціальних інституцій, соціальною взаємодією людей, їх особистою соціальною інтегрованістю та ін.
3	Фокус дослідження	Рівень і якість життя людини	Самореалізація в соціумі, яка дозволяє підвищувати рівень і якість життя та особистий потенціал людини
4	Основні індикатори	Кількісні, одновимірні: <ul style="list-style-type: none"> ▪ очікувана тривалість життя, ▪ рівень доходів, ▪ прожитковий мінімум та ін. соціальні стандарти, ▪ рівень споживання, ▪ якість житла, ▪ рівень забезпеченості житлом, ▪ рівень зайнятості, ▪ рівень бідності та ін. 	Якісні, багатомірні: <ul style="list-style-type: none"> ▪ людський капітал, ▪ соціальний капітал, ▪ соціальна згуртованість, ▪ соціальна інклюзія, ▪ соціальні контракти, ▪ соціальні можливості та ін.
5	Сфера прикладного застосування	Соціологічні дослідження	Державне управління

Джерело: складено автором з урахуванням інформації джерел: Wallace C., Abbott P. From Quality of Life to Social Quality: Relevance for Work and Care in Europe // Calitatea Vietii Revista de Politici Sociale. – 2007. – Vol. 18, No. 1–2. – Pp. 109–123; Губайдуллина Н.К. Европейская теория социального качества и теория качества жизни / Н.К. Губайдуллина // Вестник экономики, права и социологии. – 2014. – № 1. – С. 144–148.

Загальна архітектура концепції соціальної якості оцінюється у трьох площинах, параметри яких детерміновані відповідними факторами трьох різних видів [12]. Це, по-перше, *процеси*, обумовлені базовими чинниками, що мають когнітивне або емоційне забарвлення: особиста безпека; суспільне визнання; соціальна реакція; персональні здібності. По-друге, *орієнтації*, які визначаються через такі нормативні чинники, як: соціальна справедливість (рівність); солідарність; рівність підходів соціальної оцінки; людська гідність. По-третє, *можливості*, що характеризуються умовними чинниками: соціально-економічна безпека; соціальна згуртованість, яка проявляється через партнерство та співробітництво; соціальна залученість (інклюзія); розширення прав і можливостей (соціальні можливості) людини.



Остання зазначена площина визначає умови соціально-якісного функціонування суспільства, яке проявляється через взаємозалежність самореалізації окремих осіб та рівня розвитку суспільних відносин [11, с. 145]:

- люди мають доступ до необхідної матеріальної бази і соціально-економічних благ (соціально-економічний захист населення, пов'язаний із працевлаштуванням, соціальними гарантіями, освітою, охороною здоров'я, особистою безпекою та ін.);
- люди мають можливість взаємодіяти один з одним (розширення прав і можливостей, яке означає можливість громадян реалізувати індивідуальний потенціал, контролювати власне життя та користуватися всіма його можливостями);
- люди мають доступ до необхідних суспільних інститутів, зокрема таких, як школа, ринок праці, громадські організації тощо (інклюзія);
- люди дотримуються норм і зберігають суспільні цінності (соціальна згуртованість і партнерство).

Зазначені вище чотири чинники, що визначають умови соціально-якісного розвитку суспільства, відіграють провідну роль у розробленні політики соціальної якості, а тому для їх характеристики у рамках реалізації у 2001–2005 рр. проекту ЄС "Європейська мережа індикаторів соціальної якості" було розроблено базовий комплекс статистичних і соціологічних показників [13, с. 17–22]. Він складається з 95 індикаторів, згрупованих за 18 групами та 49 підгрупами, і дозволяє здійснювати моніторинг та оцінювання чотирьох видів чинників соціальної якості, що визначають її основні умови (табл. 2).

Аналізуючи структуру комплексу індикаторів для оцінювання політики соціальної якості Євросоюзу, наведених у табл. 2, можна відзначити, що ключовий вплив на результати її реалізації здійснює ринок праці – 15 застосовуваних характеристик його параметрів охоплюють три із чотирьох груп чинників: соціально-економічної безпеки, соціальної залученості та соціальних можливостей. Також вагомий вплив чинить ефективність функціонування ринку житла, а також ринків освітніх, соціальних, медичних, транспортних послуг. Традиційно важливими є інститути демократії, пов'язані з реалізацією політичних і виборних прав та розвитком громадянського суспільства.

Відповідно, досягнення соціальної якості значною мірою залежить від ефективності механізмів, пов'язаних з політикою зайнятості, а також низкою інших напрямів державного регулювання, зокрема: політикою подолання бідності, бюджетною, соціальною, пенсійною, сімейною, гендерною, етнокультурною та екологічною політикою, політикою підтримки людей з інвалідністю, політикою регіонального вирівнювання, політикою розбудови інформаційного суспільства та ін.

У кінцевому підсумку успішна політика соціальної якості здатна забезпечити стабільну генерацію високоякісного людського та соціального капіталу, що у свою чергу стимулює зростання нематеріального національного багатства та конкурентоспроможності держави. Для України відновлення та подальша акумуляція людського і соціального капіталу є особливо актуальними завданнями, оскільки протягом останнього періоду у нашій країні формується макрорівнева тенденція до значного виснаження їх обсягу. Ця тенденція має значний соціально-негативний потенціал, головним чином обумовлений впливом воєнного конфлікту на Донбасі, а також глибокої соціально-економічної кризи, в якій Україна перебуває з кінця 2013 р.



Таблиця 2

Перелік індикаторів соціальної якості для ЄС

I. Індикатори соціально-економічної безпеки		II. Індикатори соціальної згуртованості	
<i>Фінансові ресурси</i>		<i>Довіра</i>	
Достатність особистих доходів	Частина сімейного бюджету, що витрачається на харчування, одяг, оплату житла та охорону здоров'я	Індивідуальна довіра	Частка респондентів, які вважають, що "більшості людей можна довіряти"
Безпека особистих доходів	<ul style="list-style-type: none"> Наскільки значуще особисті події обумовлюють ризик бідності на рівні сім'ї Частка населення, що проживає у сім'ях, які після отримання соціальних трансфертів проживають на рівні, вищому за середній у ЄС рівень бідності 	Інституційна довіра	<ul style="list-style-type: none"> Ступінь довіри до інституцій: парламенту, політичних партій, медіа, силових структур тощо Кількість звернень до Європейського суду Ступінь важливості: сім'ї, друзів, поваги до батьків, батьківських обов'язків тощо
<i>Житло та оточуюче середовище</i>		<i>Інші об'єднуючі норми та цінності</i>	
Безпека житла	<ul style="list-style-type: none"> Частка людей, яких потрібно утримувати під домашнім наглядом Частка "прихованих сімей" (тобто, коли декілька сімей живуть одним домогосподарством) 	Альтруїзм	<ul style="list-style-type: none"> Волонтерська діяльність (кількість відпрацьованих годин на тиждень) Чисельність донорів
Житлові умови	<ul style="list-style-type: none"> Величина житлової площі (кв. м), що припадає на одного члена сім'ї Частка населення, яке проживає у будинках, не забезпечених повністю побутовими зручностями (вода, електроенергія, каналізація) 	Толерантність	<ul style="list-style-type: none"> Ставлення до іммігрантів, мультикультуралізму, плюралізму Ступінь толерантності до інших за вірою, культурою тощо людей
Оточуюче середовище (соціальні та природні умови)	<ul style="list-style-type: none"> Кількість кримінальних злочинів, у розрахунку на 10 тис. жителів Частка населення, яке проживає у забруднених районах (вода, повітря чи шум) 	Соціальні контракти	<ul style="list-style-type: none"> Переконання щодо причин бідності Готовність платити більше податків задля поліпшення загальної ситуації з бідністю Готовність платити більше податків задля поліпшення соціального стану літніх людей Готовність допомогти практичними діями своїм сусідам або членам своєї громади Розподіл домашніх обов'язків у сім'ї
<i>Охорона здоров'я та соціальне обслуговування</i>			
Безпека медичного забезпечення	Частка населення, охопленого медичним страхуванням на обов'язковій чи добровільній основі		
Послуги охорони здоров'я	<ul style="list-style-type: none"> Чисельність лікарів, у розрахунку на 10 тис. жителів Середній час (хв.), необхідний, щоб добратися до лікарні Середній час приїзду швидкої допомоги 	Мережі	<ul style="list-style-type: none"> Членство в політичних, благодійних та ін. громадських організаціях Підтримка, яку надають сім'я, сусіди та друзі Частота контактів з друзями та колегами
Соціальні послуги	Середній обсяг надання соціальних послуг (годин)		
<i>Трудова діяльність</i>		<i>Самоідентифікація</i>	
Безпека зайнятості	<ul style="list-style-type: none"> Термін попередження найманого працівника перед зміною умов його трудового контракту Термін попередження найманого працівника перед розірванням трудового контракту з ним Частка працюючих за трудовими контрактами на умовах тимчасової зайнятості Частка зайнятих у неформальному секторі 	Національна/європейська ідентичність	<ul style="list-style-type: none"> Відчуття національної гордості Ідентифікація з національними чи європейськими символами
	Умови праці	<ul style="list-style-type: none"> Частка зайнятих з тимчасовою непрацездатністю Кількість випадків виробничого травматизму, в розрахунку на 10 тис. працюючих, у т.ч. у розрізі галузей 	Регіональна/локальна ідентичність
		Міжособистісна ідентичність	Відчуття приналежності до сім'ї або свого роду
<i>Освіта</i>			
Безпека освіти	<ul style="list-style-type: none"> Частка учнів, що залишили навчання, не отримавши початкової освіти Відношення вартості оплати навчання та середньої зарплати після оподаткування 		
Якість освіти	Частка студентів, які протягом року після закінчення навчання працевлаштувалися		

III. Індикатори соціальної залученості		IV. Індикатори соціальних можливостей	
<i>Громадянські права</i>		<i>Базис знань</i>	
Конституційні/політичні права	<ul style="list-style-type: none"> Частка населення, що має громадянство Частка населення, що має право голосувати на місцевих виборах та реалізує його 	Застосування знань	Ступінь залежності соціальної мобільності від власного базису знань (формальна кваліфікація)
		Доступність інформації	<ul style="list-style-type: none"> Частка письменного населення Доступність безкоштовних ЗМІ Наявність доступу до Інтернету
Соціальні права	<ul style="list-style-type: none"> Частка населення, яке має право на призначення пенсії з державних фондів Співвідношення заробітної плати жінок та чоловіків 	"Дружність" інформації для користувача	<ul style="list-style-type: none"> Доступність інформації на іноземних мовах на соціальних сервісах Доступність отримання безкоштовних послуг адвокатів, консультаційних центрів
Цивільні права	<ul style="list-style-type: none"> Частка населення, що зазнає дискримінації Частка населення, що має право на безкоштовну юридичну консультацію 	<i>Ринок праці</i>	
		Контроль за трудовими контрактами	<ul style="list-style-type: none"> Частка найманих працівників, що мають членство у профспілках Частка найманих працівників, що охоплені колективними договорами
Економічні та політичні мережі	<ul style="list-style-type: none"> Частка представників етнічних меншин у парламенті, правліннях приватних корпорацій і фондів Частка жінок у парламенті, правліннях приватних корпорацій і фондів 	Можливості трудової мобільності	<ul style="list-style-type: none"> Частка найманих працівників, що пройшли професійні тренінги Частка найманих працівників, що користуються публічними тренінгами Частка найманих працівників, охоплених "схемами повернення до роботи" (після декретної відпустки та ін.)
<i>Ринок праці</i>		<i>Відкритість та підтримка інституцій</i>	
Доступ до оплачуваної зайнятості	<ul style="list-style-type: none"> Тривалість довгострокового безробіття (понад 12 місяців) Рівень вимушеної часткової або тимчасової зайнятості 	Баланс "сім'я – робота"	<ul style="list-style-type: none"> Частка організацій, що реалізують політику підтримки балансу "сім'я – робота" Частка зайнятих найманих працівників, що користуються схемами підтримки балансу "сім'я – робота"
<i>Послуги</i>		<i>Відкритість та підтримка інституцій</i>	
Послуги охорони здоров'я	<ul style="list-style-type: none"> Частка населення, що має право на державну первинну медичну допомогу 	Відкритість та підтримка політичної системи	Наявність процесу політичних консультацій та прямого волевиявлення людей (референдум)
Житло	<ul style="list-style-type: none"> Частка бездомного населення Середній строк отримання соціального житла 	Відкритість економічної системи	Кількість інстанцій для забезпечення публічної участі у прийнятті ключових економічних рішень
Освіта	<ul style="list-style-type: none"> Частка населення, що має середню освіту Частка населення, що має вищу освіту 	Відкритість організацій	Частка організацій/інституцій з діючими при них громадськими радами
<i>Соціальне обслуговування</i>		<i>Громадський простір</i>	
Соціальне обслуговування	<ul style="list-style-type: none"> Частка населення, що потребує соціального обслуговування Середній час очікування послуг із соціального догляду 	Підтримка колективних акцій	<ul style="list-style-type: none"> Частка національних та місцевих бюджетів, зарезервованих для неприбуткових громадських ініціатив Співвідношення заборонених і проведених демонстрацій
Фінансові послуги	<ul style="list-style-type: none"> Частка населення, якому відмовлено у кредитуванні Доступ до фінансової допомоги чи консультування 	Культурне збагачення	<ul style="list-style-type: none"> Частка національних і місцевих бюджетів, виділена на культурні заходи Кількість культурних подій, організованих за ініціативи громадян Частка людей, які практикують різні форми культурного збагачення на постійній основі
Транспорт	<ul style="list-style-type: none"> Частка населення, яке має доступ до громадського транспорту Щільність громадської транспортної мережі та автомобільних доріг 	<i>Особисті взаємозв'язки</i>	
Послуги культури та спорту	<ul style="list-style-type: none"> Кількість громадських спортивних закладів, у розрахунку на 10 тис. жителів Загальна кількість закладів культури, в розрахунку на 10 тис. жителів 	Підтримка фізичної та соціальної самостійності людей з інвалідністю	Частка національних і місцевих бюджетів, виділена на підтримку людей з особливостями фізичного та розумового розвитку (інвалідністю)
<i>Соціальні мережі</i>		Персональна підтримка	Рівень надання послуг до- та позашкільного догляду дітей
Добросусідство	Частка населення, що підтримує регулярні контакти з сусідами	Підтримка соціальної взаємодії	Ступінь забезпечення приміщень і територій місцями взаємодії (актові зали, кімнати чи приміщення для зібрань, клуби тощо)
Дружні стосунки	Частка населення, що підтримує регулярні контакти з друзями		
Сімейне життя	<ul style="list-style-type: none"> Частка населення, що відчуває самотність чи ізоляваність Тривалість стосунків із зобов'язаннями (спільне проживання або ні) Немонетарна підтримка, яку людина отримує від своєї сім'ї (у розрізі типів сім'ї) 		

Джерело: Van der Maesen L., Walker A. Indicators of Social Quality: Outcomes of the European Scientific Network // European Journal of Social Quality. – 2005. – Vol. 5, Is. 1–2. – Pp. 17–22.

Крім того, як уже зазначалося, саме політика соціальної якості може стати дієвим інструментом для упередження загроз і мінімізації соціальних ризиків, які пов'язані як із кризою, так і з суспільними трансформаціями, що стануть наслідком виконання соціально орієнтованих завдань Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом.

Можливості та завдання упровадження концепції соціальної якості в Україні. Враховуючи відповідну європейську практику та відповідно до цілей зазначеної вище Угоди, наша держава потребує нового формату та сучасних підходів соціальної політики, а саме поетапного переходу в державному управлінні до політики соціальної якості. І в першу чергу для цього необхідне відповідне макроекономічне підґрунтя, що характеризується високим рівнем продуктивності праці та структурними пропорціями економіки, притаманними розвиненим країнам. Слід визнати, що на сьогодні Україна має досить мале макроекономічне "вікно можливостей" для формування суспільства, яке функціонує на основі принципу "соціальної якості". Враховуючи це, перехід до політики соціальної якості у її державному управлінні потребує вирішення одночасно двох ключових проблем:

1) розширення макроекономічного "вікна можливостей", пов'язаного зі структурною оптимізацією та підвищенням рівня продуктивності національної економіки;

2) створення інституційного середовища, необхідного для реалізації концепції соціальної якості.

Вирішення першої визначеної проблеми потребує окремого дослідження, тому вважаємо за доцільне окреслити підходи щодо вирішення другої проблеми. На наш погляд, першочергові інституційні кроки щодо формування й упровадження політики соціальної якості в Україні повинні спрямовуватися на вирішення таких завдань.

По-перше, це удосконалення системи державного управління, у тому числі посилення функції державного стратегічного планування соціального розвитку країни. Розроблення та ухвалення Національної стратегії соціального розвитку або ж Соціальної доктрини України дозволить закласти фундамент вітчизняної політики соціальної якості на довгострокову перспективу й інституційно окреслити ключові вектори її реалізації. На нашу думку, цей стратегічний документ має враховувати:

1) положення Конвенції МОП №117 від 06.06.1962р. "Про основні цілі та норми соціальної політики", що ратифікована Верховною Радою України 16 вересня 2015 р. Зокрема, ст. 1 цієї Конвенції чітко визначає, що соціальна політика держави повинна передусім спрямовуватися на досягнення добробуту й розвитку населення, а також на заохочення його прагнення до соціального прогресу;

2) основні пріоритети розвитку України після 2015 р., визначені в ході національних консультацій з Порядку денного глобального розвитку після 2015 р., що проведені за підтримки ПРООН в Україні. І, зокрема, такі соціально орієнтовані пріоритети, як [14, с. 6]:

- рівність можливостей і соціальна справедливість (розбудова справедливого соціально інтегрованого суспільства, де неможливі відторгнення та маргіналізація);
- ефективна охорона здоров'я (зростання тривалості здорового життя);



- доступна та якісна освіта (духовний розвиток і конкурентність на ринку праці);
- гідна праця (сприяння людському розвитку і реалізації людського потенціалу);
- розвинена інфраструктура (подолання територіальної нерівності);
- здорове довкілля (збереження і розвиток екологічного потенціалу територій).

По-друге, це зміна ідеології та підходів державного соціального програмування і програмно-цільового бюджетування у соціальній сфері України. Зокрема, нинішня ідеологія, яка поєднує забезпечення людини від основних соціальних ризиків (втрати працездатності, збідніння тощо) та, частково, соціальний патерналізм, повинна бути переглянута в контексті охарактеризованої вище концепції соціальної якості. А удосконалення діючих підходів соціального програмування варто розпочати з концентрації на розробленні та виконанні основоположних для соціального розвитку державних цільових програм, що реалізуються у контексті внутрішньої та міжнародної соціальної проблематики.

Насамперед, ідеться про розроблення таких нових середньострокових програм, як: Програма боротьби з бідністю та Програма гідної праці в Україні. У нинішньому році завершуються строки виконання Державної цільової соціальної програми подолання та запобігання бідності на період до 2015 року, затвердженої постановою КМУ від 31.08.2011р. № 1057, а також Програми гідної праці для країни на 2012–2015 роки, що підписана Україною та Міжнародною організацією праці 12.06.2012 р. На жаль, незважаючи на високу актуальність зазначених програм, більшість їх завдань досі залишаються нереалізованими – в основному через інституційну та ресурсну неспроможність структур – головних виконавців. Слід зауважити, що без усунення цього недоліку впровадження нового управлінського підходу на основі соціальної якості також може виявитися низькорезультативним. А тому необхідною передумовою для реалізації політики соціальної якості в Україні виступає інституційне удосконалення системи її державного управління з урахуванням сучасних європейських практик.

По-третьє, перехід України до політики соціальної якості потребує корекції вітчизняної прогнозно-моніторингової системи виконання різномірних програм соціального розвитку, у т. ч. державних цільових соціальних програм. Першим кроком має стати внесення відповідних змін (в частині застосування індикаторів соціальної якості) до Методики проведення моніторингу та оцінювання ефективності програм соціальної підтримки населення, яка затверджена спільним наказом Мінсоцполітики, Мінфіну, Мінекономрозвитку, Держстату та НАН України від 12.03.2013 р. № 114/242/392/85/85. Наступні кроки з удосконалення зазначеної прогнозно-моніторингової системи можливо зробити з урахуванням відповідних рекомендацій фахівців Інституту економіки та прогнозування [15], а також Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України [16, с. 216–287].

По-четверте, вкрай важливо створити законодавче підґрунтя, необхідне для упровадження політики соціальної якості в Україні, яке має бути гармонізоване із законодавчо-правовою базою ЄС і профільних міжнародних організацій. У цьому контексті доцільним є внесення відповідних змін (у частині

завдань соціальної політики) до Плану заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, на 2014–2017 рр., який затверджений розпорядженням КМУ від 17.09.2014 р. № 847.

Ураховуючи пріоритетну роль, що відіграють питання сфери зайнятості та ринку праці для реалізації політики соціальної якості, необхідно ухвалити новий Трудовий кодекс на заміну чинного Кодексу законів про працю України, ухваленого ще у 1971 р. Очевидно, що цей документ має бути розроблений з урахуванням нових соціально-економічних реалій і завдань забезпечення соціальної якості в розвитку українського суспільства. Варто зазначити, що проект Трудового кодексу (р. № 1658 від 27.12.2014р.), який після доопрацювання з червня 2015 р. перебуває на розгляді у профільних комітетах парламенту України, цим критеріям не відповідає й справедливо піддається посиленій критиці експертів і профспілок.

Також повинна бути проведена відповідна, дуже значна підготовча робота щодо проходження процедури ратифікації Україною ключових міжнародних документів у сфері соціальної політики. Приєднання до числа країн-підписантів вимагає готовності виконувати передбачені цими документами норми і правила щодо регулювання соціального розвитку та впроваджувати відповідні соціальні стандарти, що забезпечують високі рівень та якість життя людей. Пріоритетним завданням вбачається ратифікація нашою державою: Європейського кодексу соціального забезпечення (переглянутого) від 06.11.1990 р.; ще не ратифікованих статей і пунктів частини II Європейської соціальної хартії (переглянутої), окремі елементи якої були ратифіковані Україною 14.09.2006 р., та низки Конвенцій МОП, інституційно важливих для реалізації політики соціальної якості, а саме таких, як:

- "Про мінімальні норми соціального забезпечення" № 102,
- "Конвенція 2000 року про охорону материнства" № 183,
- "Про сприяння зайнятості та захист від безробіття" № 168,
- "Про роботу на умовах неповного робочого часу" № 175,
- "Про основи, що сприяють безпеці та гігієні праці" № 187,
- "Про допомоги у випадках виробничого травматизму" № 121.

Також, ураховуючи дуже високу частку тіньової економіки в Україні (за офіційними оцінками Мінекономрозвитку, у I кв. 2015 р. вона сягала 47–56% ВВП), у контексті формування політики соціальної якості нагальним для нашої держави є практичне застосування Рекомендації МОП "Про перехід від неформальної до формальної економіки", що була ухвалена у червні 2015 р. і спрямована на вирішення проблем легалізації неофіційної зайнятості та оплати праці.

Крім того, формування в Україні сприятливого для реалізації політики соціальної якості інституційного середовища вимагатиме ефективних кроків щодо: збільшення реальних обсягів загального соціального бюджету (до його складу відносимо соціально орієнтовані статті зведеного бюджету держави та бюджету фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування); удосконалення систем пенсійного забезпечення та соціального страхування; створення конкурентного ринку соціальних послуг та ринку соціальних інновацій; розбудови системи соціального інвестування; забезпечення ефективного соціаль-



ного захисту та соціально-економічної реінтеграції внутрішньо переміщених осіб; відновлення економіки та соціальної інфраструктури підконтрольних територій, постраждалих унаслідок військового конфлікту на Донбасі, тощо.

Висновки

Резюмуючи викладений матеріал, можна дійти таких висновків:

- досягнення цілей соціального розвитку, визначених Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, а також уникнення потенційних соціальних ризиків її виконання обумовлює необхідність упровадження нових сучасних підходів до вітчизняного державного регулювання у соціальній сфері;
- з огляду на відповідний європейський досвід це доцільно зробити шляхом переходу від традиційної соціальної політики до політики соціальної якості, яка реалізується Євросоюзом починаючи з 2000-х років і спрямована на досягнення суспільного стану, за якого громадяни мають можливість брати участь в соціальному та економічному житті суспільства в умовах підвищення власного добробуту та особистого потенціалу;
- ефективний перехід до політики соціальної якості в Україні потребує відповідних макроекономічних та інституційних умов;
- формування таких умов має перебувати у фокусі вітчизняної державної політики. Зокрема, першочерговими кроками у напрямі створення інституційного середовища переходу до політики соціальної якості в Україні мають стати:
 - 1) удосконалення системи державного управління, у тому числі посилення функції державного стратегічного планування соціального розвитку країни;
 - 2) зміна ідеології та підходів державного соціального програмування та програмно-цільового бюджетування у соціальній сфері;
 - 3) корекція вітчизняної прогнозно-моніторингової системи виконання різнорівневих програм соціального розвитку, у тому числі державних цільових соціальних програм;
 - 4) створення законодавчого підґрунтя, необхідного для упровадження політики соціальної якості в Україні, яке має бути гармонізоване із законодавчо-правовою базою ЄС і профільних міжнародних організацій.

Перспективи подальших досліджень. Як уже зазначалося вище, окремого дослідження потребує вивчення макроекономічних можливостей і завдань переходу до політики соціальної якості в Україні, зокрема, питань оптимізації структури та підвищення продуктивності національної економіки. Також видається доцільною підготовка практичних рекомендацій для уряду щодо комплексу заходів інституційного, макроекономічного та макрофінансового характеру, необхідних для забезпечення такого переходу.

Список використаних джерел

1. Каргалова М.В. Социальное измерение европейской интеграции / М.В. Каргалова, Е.Н. Егорова. – М. : Изд-во "Аксном", 2010. – 288 с.
2. Neesham C., Tache I. Is there an East-European social model? // International Journal of Social Economics. – 2010. – Vol. 37(5), No. 4. – Pp. 344–360.
3. The European Social Model [Електронний ресурс] / European Trade Union Confederation. – July 2006. – Доступний з : <http://www.etuc.org/european-social-model>
4. Diversity and Commonality in European Social Policies: The Forging of a European Social Model / ed. by S. Golinowska; P. Hengstenberg; M. Zukowski. – Warsaw : Wydawnictwo Naukowe Scholar, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2009. – 427 p.



5. Beck W., van der Maesen J., Thomese F., Walkers A. Social Quality: a Vision for Europe. – Hague, Netherland: Kluwer Law International, 2001. – 379 p.
6. Кадомцева С.В. Трансформация модели социального государства и система высшего профессионального образования / С.В. Кадомцева // Социальная политика и социальное партнерство. – 2013. – №3. – С. 45–53.
7. Mlachila M., Tapsoba R., Tapsoba S. A Quest for Quality // Finance & Development. – June 2015. – Vol. 52, No. 2. – Pp. 14–17.
8. Григорьева Н.С. Социальная политика в России и в мире: востребованность социального качества / Н.С. Григорьева // Мир перемен. – 2008. – № 1. – С. 82–95.
9. Van der Maesen L., Walker A. The Development of Social Quality between 1994 and 2014 // Working Paper Series of IASQ. – Jan. 2014. – No 13. – 33 p.
10. Wallace C., Abbott P. From Quality of Life to Social Quality: Relevance for Work and Care in Europe // Calitatea Vietii Revista de Politici Sociale. – 2007. – Vol. 18, No. 1–2. – Pp. 109–123.
11. Губайдуллина Н.К. Европейская теория социального качества и теория качества жизни / Н.К. Губайдуллина // Вестник экономики, права и социологии. – 2014. – № 1. – С. 144–148.
12. Some Basic Assumptions on the Social Quality Theory [Электронный ресурс] / International Association on Social Quality. – 2015. – Доступный з : <http://www.socialquality.org/theory/>
13. Van der Maesen L., Walker A. Indicators of Social Quality: Outcomes of the European Scientific Network // European Journal of Social Quality. – 2005. – Vol. 5, Is. 1–2. – Pp. 8–24.
14. Україна після 2015 року: Майбутнє, якого ми прагнемо : нац. доповідь / [Лібанова Е.М., Балакірева О.М., Єрмолаєв А.В. та ін.] ; ПРООН в Україні. – К., 2013. – 112 с.
15. Соціологічний вимір соціально-економічних процесів в Україні / [Балакірева О.М., Головенько В.А., Левін Р.Я. та ін.] ; за ред. канд. соціол. наук О.М. Балакіревої ; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України". – К., 2009. – 320 с.
16. Соціальні результати державних програм: теоретико-методологічні та прикладні аспекти оцінювання : монографія / за заг. ред. акад. НАН України, проф. Е.М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М.В. Птухи НАН України, 2012. – 311 с.

Надійшла до редакції 25.08.2015 р.

*Бурлай Т.В., канд. екон. наук,
старший научный сотрудник Института экономики и прогнозирования НАН Украины*

ПОЛИТИКА СОЦИАЛЬНОГО КАЧЕСТВА В КОНТЕКСТЕ СОГЛАШЕНИЯ ОБ АССОЦИАЦИИ МЕЖДУ УКРАИНОЙ И ЕС

Приводятся основные характеристики политики социального качества ЕС, обоснована важность для Украины адаптации этих подходов как инструмента минимизации социальных рисков, поданы предложения относительно первоочередных институциональных мер по формированию и реализации политики социального качества в Украине.

Ключевые слова: евроинтеграция, социальные риски, политика социального качества, ЕС.

*Burlay T., PhD in Economics,
Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine*

SOCIAL QUALITY POLICY IN THE CONTEXT OF THE ASSOCIATION AGREEMENT BETWEEN UKRAINE AND EU

The article justifies the necessity of transition from traditional social policy to social quality policy, taking into account the relevant approaches and experience of the European Union.

The purpose of this transition is the achievement of social goals set by the Association Agreement between Ukraine and the EU, minimizing the social risks that accompany its implementation, and providing a real European integration of the Ukrainian state in the social sphere.

Based on the study's results, the author developed recommendations on the formation and implementation of social quality policy in Ukraine, which contain the following urgent institutional steps:

- improvement of public administration system, including strengthening the functions of state strategic planning of the country' social development.



- improvement of public administration system, including strengthening the functions of state strategic planning of the country' social development.
- change of ideology and state approaches to social programming and performance budgeting in the social sphere.
- correction of domestic forecasting and monitoring system for performing multi-level social development programs, including the state purpose oriented social programs.
- creating the necessary legislative framework for the implementation of social quality policy in Ukraine, which should be harmonized with the legislative framework of the EU and relevant international organisations.

Key words: European integration, social risks, social quality policy, Ukraine, EU

References

1. Kargalova, M.V. Egorova, E.N. (2010). *Social'noe izmerenie evropejskoj integracii [The social dimension of European integration]*. Moskva: Aksiom [in Russian].
2. Neesham, C. Tache, I. (2010). Is there an East-European social model? *International Journal of Social Economics*, 37(5), 4, 344–360 [in English].
3. The European Social Model (2006). European Trade Union Confederation. Retrieved from <http://www.etuc.org/european-social-model> [in English].
4. Golinowska, S. Hengstenberg, P. Zukowski, M. (2009). *Diversity and Commonality in European Social Policies: The Forging of a European Social Model*. Warsaw: Wydawnictwo Naukowe Scholar, Friedrich-Ebert-Stiftung [in English].
5. Beck, W. van der Maeson, J. Thomese, F., Walkers, A.(2001). *Social Quality: a Vision for Europe*. Hague, Kluwer Law International [in English].
6. Kadomceva, S.V. (2013). Transformacija modeli social'nogo gosudarstva i sistema vysshego professional'nogo obrazovanija [The transformation model of the welfare state and the system of higher professional education]. *Social'naja politika i social'noe partnerstvo [Social policy and social partnership]*, 3, 45–53 [in Russian].
7. Mlachila, M. Tapsoba, R. Tapsoba, S. (2015). A Quest for Quality. *Finance & Development*, 52, 2, 14–17 [in English].
8. Grigor'eva, N.S. (2008). Social'naja politika v Rossii i v mire: vostrebovanost' social'nogo kachestva [Social policy in Russia and in the world: the relevance of social quality]. *Mir peremen [A world of change]*, 1, 82–95 [in Russian].
9. Van der Maesen, L. Walker, A. (2014). The Development of Social Quality between 1994 and 2014. *Working Paper Series of IASQ*, 13 [in English].
10. Wallace, C. Abbott, P. (2007). From Quality of Life to Social Quality: Relevance for Work and Care in Europe. *Calitatea Vietii Revista de Politici Sociale*, 18, 1–2, 109–123 [in English].
11. Gubajdullina, N.K. (2014). Evropejskaja teorija social'nogo kachestva i teorija kachestva zhizni [A European theory of social quality theory and quality of life]. *Vestnik jekonomiki, prava i sociologii [Herald of Economics, law and sociology]*, 1, 144–148 [in Russian].
12. Some Basic Assumptions on the Social Quality Theory (2015). International Association on Social Quality. Retrieved from <http://www.socialquality.org/theory/> [in English].
13. Van der Maesen, L. Walker, A. (2005). Indicators of Social Quality: Outcomes of the European Scientific Network. *European Journal of Social Quality*, 5, 1–2, 8–24 [in English].
14. *Ukrai'na pislja 2015 roku: majbutnje, jakogo my pragnemo [Ukraine after 2015: the future we strive]* (2013). Kyiv: PROON v Ukrai'ni [in Ukrainian].
15. *Sotsiologichnyi vymir sotsial'no-ekonomichnykh protsesivv Ukraini [The sociological measuring of socio-economic processes is in Ukraine]* (2009). Kyiv: Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine [in Ukrainian].
16. *Social'ni rezultaty derzhavnyh program: teoretyko-metodologichni ta prykladni aspekty ocinjuvannja [Social outcomes of government programmes: theoretical and methodological and applied aspects of evaluation]* (2012). Kiev: Ptoukha Institute for Demography and Social Studies, NAS of Ukraine [in Ukrainian].